

תכלית היסורין להשיב את האדם לחיק בוראו, לא רק 'לאלץ' אותו לשנות את דרכו!!!

ועבדיך ידעתי וגו' (שמות ט, ל), ואולם בעבור זאת העמדתך (שמות ט, טז), כדי להודיע לבאי העולם שבזמן שמונע הקב"ה התשובה לחוטא אינו יכול לשוב, אלא ימות ברשעו שעשה בתחילה ברצונו, עכ"ל הרמב"ם.

מבואר מדברי הרמב"ם, כי מניעת התשובה לא היתה ענין של ביטול כח הבחירה של פרעה, אלא זה היתה כבר חלק מהעונש, והקב"ה בחר להעניש את פרעה בצורה הזאת שלא יוכל לבחור ואף לא לשוב בתשובה.

« האם העושה בכפיה נחשב לעושה? »

הבית הלוי (פרשת וארא) מבאר את עומק ענין 'הכבדת לבו של פרעה' באופן אחר, וכמו שכתב בזה"ל: "והנכון בזה, דפרעה בעצם רצונו היה חפץ לבל לשלחם, ורק המכה הכריחתו לעשות נגד רצונו, ומה דנעשה בהכרח אין בו ממש, וכמאמר המפורסם ההכרח לא ישובח ולא יגונה. ומשור"ה חזק הש"ת את לבו, ולא שנתן בלבו שלא ירצה לשלח, רק חזק לבו עד כדי שיסור ממנו יראת המכה ונשאר כמקדם על רצונו העצמי ושוב לא רצה לשלח מדעת עצמו, דהרי גם אם היה משלח ע"י הכרח המכה אינו רק אנוס ולא נחשב למאומה. וזהו שאמר הכתוב כי אם מאן אתה לשלח (שמות ט, ט), פירוש שמה שתשלח ע"י הכרח של המכה לא יועיל לך להסיר המכות מעליך כל זמן שלא תרצה ברצונך העצמי לשלח."

"והא דמהני תשובה ע"י יסורין, היינו שהיסורין יעוררו האדם מתרדמת הסכלות ויבין בשכלו את אשר העוה, ויתחרט על מה שעשה חרטה גמורה, עד כי גם היה סר מעתה חרדת היסורין ממנו ג"כ לא ישוב לכסלה, ומש"ה מהני שפיר."

"ובחינה זו מצינו בישראל, והטעם, משום דברצון הפנימי המה לטוב ורק דע"י סיבות חיצוניות או פיתוי של יצה"ר מביאם לחטא, משו"ה מהני תשובה גם ע"י גלות ויסורים, דהיסורים אינם באים רק להתגבר על הסיבות ומסיר מהם הסיבה שהביאם לחטא ונשארים על רצונם הפנימי בעצם, עכ"ל הנפלא.

וכדבריו כבר כתב הספורני (שמות ז, א), וז"ל: "הנה בהיות האל חפץ בתשובת רשעים ולא במיתתם, כאמרו חז"ל אלקים הם אלקים אם אָחַפְּץ בְּמוֹת הַרְשָׁעִים כִּי אִם בְּשׁוּב רְשָׁע מִדְּרָכּוֹ וְחָיָה (יחזקאל לג, יא), אמר שירבה את אותותיו ואת מופתיו, וזה להשיב את המצרים בתשובה, בהודיע להם גדלו וחסדו באותות ובמופתים, כאמרו בעבור זאת העמדתך בעבור הַרְאָתְךָ אֶת כְּחֹזֵק (שמות ט, טז) ועם זה היתה הכונה שישראל יראו וייראו, כאמרו למען שתי אתתי אלה בקרבם ולמען תספר (שמות י, א-ב)."

וממשיך הספורני וכותב: "ואין ספק שלולא הכבדת הלב היה פרעה משלח את ישראל בלי ספק, לא על צד תשובה והכנעה לאל יתברך, שיתנחם מהיות מורד - אף על פי שהכיר גדלו וטובו, אלא על צד היותו בלתי יכול לסבול עוד את צרת המכות, כמו שהגידו עבדיו באמרם הִטְרַם תִּדְעֵ כִּי אֲבָדָה מִצְרַיִם (שמות י, ז) וזאת לא היתה תשובה כלל. אבל אם היה פרעה חפץ להיכנע לאל יתברך, ולשוב אליו בתשובה שלמה, לא היה לו מזה שום מונע."

"והנה אמר האל יתברך 'ואני אקשה את לב פרעה', שיתאמץ לסבול

« מדוע מגיע לפרעה עונש על הכבדת לבו? »

כתוב בפרשתינו ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו למען שתי אתתי אלה בקרבם (שמות י, א). אי' במדרש על פסוק זה בזה"ל: "דבר אחר, כי אני הכבדתי את לבו, אמר רבי יוחנן מאן פתחון פה למינין לומר לא היתה ממנו שיעשה תשובה, שנאמר 'כי אני הכבדתי את לבו'. אמר לו רבי שמעון בן לקיש, יסתם פיהם של מינים, אלא אם ללצים הוא יליץ (משלי ג, לד), שהקדוש ברוך הוא מתרה בו באדם פעם ראשונה שניה ושלישית ואינו חוזר בו (-האדם אינו חוזר בתשובה), והוא (-הקב"ה) נועל לבו מן התשובה כדי לפרע ממנו מה שחטא. אף כך פרעה הרשע, כיון ששגר הקדוש ברוך הוא חמש פעמים ולא השגיח על דבריו, אמר לו הקדוש ברוך הוא, אתה הקשית ערפך והכבדת את לבך, הריני מוסיף לך טמאה על טמאתך, הוי 'כי אני הכבדתי את לבו'."

והמדרש מוסיף ואומר: "מהו 'הכבדתי', שעשה הקדוש ברוך הוא את לבו ככבד הזה שהיא מתבשלת שניה וארטסיס נכנס בתוכה, כך נעשה לבו של פרעה ככבד הזה, ולא היה מקבל דבריו של הקדוש ברוך הוא, הוי כי אני הכבדתי את לבו וגו'", עכ"ל המדרש.

ולכאורה הדברים תמוהים מאוד, הלא יסוד מוסד הוא שגור הקב"ה בהנהגת העולם והאדם הוא ענין של כח הבחירה, כמו שכתוב בתורה הק' וּבַחֲרָתָּ בְּחַיִּים (דברים ל, ט), וכל הענין של 'שכר ועונש' נשען על כח זה, כי אילולא כח בחירה א"א להעניש או לתת שכר, כי אם אין זה תלוי בבחירת האדם מדוע שנגמול לו טוב או להיפך ח"ו.

זאת ועוד, גם אחרי שהאדם ח"ו בחר ברע, העניק הקב"ה מתנה נפלאה - בלתי מובנת בשכל האנושי - של כח תשובה, שיכול להחזיר את הגלגל לאחור, וכאילו לא בחר ברע, ולא חטא נגדו ית'.

וא"כ, איך לקח הקב"ה את כח הבחירה של פרעה - מצד אחד, ועוד לקח ממנו את כח ואת היכולת לשוב בתשובה לפניו ית', ומצד שני העניש אותו קשות על זה כאילו הוא זה שבחר להתנהג כך.

« הקב"ה העניש את פרעה לבלתי ישוב בתשובה! »

הרמב"ם (בפ"ו מהל' תשובה הל"א), כותב בזה"ל: "ואפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים, עד שיתן הדין לפני דיין האמת, שיהא הפירעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו, שמונעין ממנו התשובה, ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו, כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה וכו', וכן הוא אומר וַיְהִי מִלְעֵבִים בְּמִלְאֲכֵי הָאֱלֹקִים וּבּוֹזִים דְּבָרָיו וּמִתְעַתְּעִים בְּנִבְאָיו עַד עֲלוֹת חַמַּת יְהוָה בְּעַמּוֹ עַד לְאֵין מִרְפָּא (דברי הימים ב' לו, טז), כלומר חטאו ברצונם והרבו לפשוע, עד שנתחייבו למנוע מהן התשובה שהיא מרפא. לפיכך כתוב בתורה 'ואני (אקשה) [אקשה] את לב פרעה' (שמות ז, א), לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל הגרים בארצו שנאמר 'הבה נתחכמה לו', נתן הדין למנוע התשובה ממנו עד שנפרע ממנו, לפיכך חזק הקב"ה את לבו, עכ"ל."

אכן ממשיך הרמב"ם וכותב: "ולמה היה שולח לו ביד משה ואומר שלח ועשה תשובה, וכבר אמר לו הקב"ה אין אתה משלח, שנאמר וְאָתָּה

« הקב"ה העניש את פרעה לבלתי ישוב בתשובה!! »

וכדי לבאר הדברים עוד יותר, נקדים בדברי רבינו יונה על המשנה (אבות ד, ב) "בן עזאי אומר הוי רץ למצוה קלה כבחמורה ובורח מן העבירה, שמצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה, ששכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה", וברבינו יונה עמד לפרש לשון המשנה, כי משמע שיש כאן ב' ענינים, הא' מצוה גוררת מצוה, והב' שכר מצוה מצוה.

וכתב לבאר, כי אכן הם שני מושגים וסגולות נפרדות, יש ענין של מצוה גוררת מצוה, שתוכנו ענין טבעי, שהאדם קרוב יותר למצוה ולכן הוא מוסיף והולך לעשות מצוות, ויש ענין נוסף שהוא ענין סגולי, והוא שכר מצוה מצוה.

ומוסיף ואומר, שבדאי אין הכוונה על שכר ממש, א', כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וב', כי לא יתכן ששכר המצוה הוא 'רק' מצוה, כי שכרו מוכן לו לעולם הבא, אשר אין לא ראתה אלקים זולתיך. רק הכוונה היא, כי בעצם אין בכח האדם לעשות דבר, והכל תלוי בעזר אלוהים, והקב"ה נתן ביד האדם את הבחירה, ואחרי שבחר לו הדרך האחת, אם בחר בטובה אזי הוא הולך וה' עמו, וכשעושה מצוה אחת היא מסייעת אותו לעשות מצוה אחרת, וכן בהיפך ח"ו, אם בחר את המות ואת הרע, אזי כשעושה עבירה אחת הקב"ה מתרחק ממנו ומניחו ומוסר אותו ביד טבעו הרע, וזהו שכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה, עכ"ל.

ונמצינו למדים שהכל תלוי בבחירת האדם ורצונו, כי אם הוא רוצה לילך בדרך הטובה, ובחר בטוב, אזי הבא ליטור מסייעין אותו, וכל מעשיו הם בסיוע אלוהים לעלות בדרך העולה מעלה, וכל מצוה מוסיפה לו כח ואומץ להתחזק ולעלות, ושורש הכל הוא בבחירתו ורצונו הטוב.

וזהו גם מה שאמר הקב"ה לקין (בראשית ד, י) "ויאמר ה' אל קין למה חרה לך ולמה נפלו פניך, הלוא אם תטיב שאת, ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ, ואלו תשוקתו ואתה תמשל בו", ופירש"י 'ואליך תשוקתו של חטאת, הוא יצר הרע, תמיד שוקק ומתאוה להכשילך, ואתה תמשל בו, אם תרצה תתגבר עליו, ע"כ.

והנה באמת היצה"ר הוא מלאך, ואיך יוכל בשר ודם קרוץ מחומר להלחם ולנצח נגד מלאך אלוהים, אלא ודאי שאין בכח אנושי להתגבר על היצה"ר, ואין הנצחון אלא בכח אלוהים, וזה שאמר רש"י 'אם תרצה תתגבר עליו, ולכאורה הול"ל אם תילחם בו תנצחנו, אלא שרש"י הק' רצה ללמדני שהכל תלוי רק ברצון ובבחירתו הטוב של האדם, כי הנצחון אינו בכח האדם כלל אלא בכח הסיוע מלמעלה, אלא שאם האדם רוצה באמת, והוא עושה את כל שביכולתו, וזכה לעזר אלוהים, והקב"ה עוזרו ויכול לו.

על פי יסוד זה מבארים היטב דברי חז"ל, שמכיון שפרעה בחר לעצמו 'שיטה' של סירוב לדבריו של הקב"ה, וכבר מהתחלה כאשר באו אליו משה ואהרן בציווי ה' לשלח את בני ישראל, השיבם בהתנכרות ובהתנשאות מי ה' אשר אשמע בקלו לשלח את ישראל, לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח (שמות ה, ב), וכמו שביארו חז"ל (שמו"ר ה, יד), שזו לא היתה זו עקשות בעלמא, אלא שסבר שאכן אין ראוי לשלוח אותם ממצרים. וכיון שבחר ללכת בדרך זו, סיעה הקב"ה בידו ללכת בה, והכביד את לבו בכדי שלא יוכל לקבל את דבריו.

ומתבאר בזה חידוש עצום בדברי חז"ל שאמרו 'בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו', שאין הכוונה לומר רק שהקב"ה מסייע בידי האדם ללכת בדרך שבה הוא בחר, אלא שברגע שבחר לו דרך לילך בה, זה מאוד קשה לסטות מהדרך שבחר, דהקב"ה מכביד את לבו לבל ישוב לתהות על בחירתו.

המכות ולא ישלח מיראת המכות את ישראל, למען שיתי אותי אלה בקרבן, שמהם יכירו גדלי וטובי וישבו המצרים באיזו תשובה אמיתית. 'ולמען תספר' אתה ישראל הרואה בצרתם, 'באזני בנך' להודיע שכל אלה יפעל אל עם גבר להשיבו אליו, וזה כשישפשו במעשיהם בבוא עליהם איזה פורענות", עכ"ל.

ועד"ז אי' ברמב"ן בזה"ל: "והנה פירשו בשאלה אשר ישאלו הכל, אם השם הקשה את לבו מה פשעו. ויש בו שני טעמים ושניהם אמת, האחד, כי פרעה ברשעו אשר עשה לישראל רעות גדולות חנם, נתחייב למנוע ממנו דרכי תשובה, כאשר באו בזה פסוקים רבים בתורה ובכתובים, ולפי מעשיו הראשונים נדון."

"והטעם השני, כי היו חצי המכות עליו בפשעו, כי לא נאמר בהן רק ויחזק לב פרעה (להלן פסוק יג, כב, ח טו), ויכבד פרעה את לבו (להלן ח כח, ט ז). הנה לא רצה לשלחם לכבוד השם, אבל כאשר גברו המכות עליו ונלאה לסבול אותם, רך לבו והיה נמלך לשלחם מכובד המכות, לא לעשות רצון בוראו. ואז הקשה השם את רוחו ואמץ את לבבו למען ספר שמו, כענין שכתוב והתגדלתי והתקדשתי ונודעתי לעיני גוים רבים וגו' (יחזקאל לח כג), עכ"ל.

« תכלית היסורין שהאדם יכנע ויכיר את האמת!! »

המכתב אליהו (ח"ב עמוד רל"ז), מבאר באופן בהיר ונפלא את טעם הספורי וטעמו השני של הרמב"ן, וכותב כדלהלן: "על פי האמור בגמ' (סנהדרין צז:) רבי אליעזר אומר אם עושים ישראל תשובה נגאלין, ואם לאו אין נגאלין, אמר ליה רבי יהושע אם אין עושים תשובה אין נגאלין, אלא הקב"ה מעמיד להם מלך שגזירותיו קשות כהמן וישראל עושים תשובה."

"והקשה המהר"ל (נצח ישראל פרק לא), לכאן מה שונה שיטת ר' יהושע משיטת ר' אליעזר, הלא גם לר' יהושע סוכ"ס אין נגאלים בלי תשובה."

"ותירץ, שישנם שני מיני תשובה, אחד בעל כרחם ואחד מעצמם, כלומר, ישנו מצב שכובד היסורין מחזירין את האדם למוטב, על ידי שעל ידם מתעורר להכיר את האמת בלבבו. ומאידך ישנו מצב שגודל היסורין משברין את האדם ותאות לבו נחלשת על ידי התלאות הרבות, ומפני כן הוא חוזר בתשובה, אולם אם אך ירפו היסורין ממנו תשוב התאוה כמקודם."

"והנה, גם בחינה שניה זו הינה תשובה במקצת, כי על כל פנים איננו חוטא בשעת היסורין, אבל אינו עושה תשובה אמיתית, כי הרע עדיין מושרש בלבו ואינו מתבטל כלל."

"והנה תוכן ותכלית העונשים הוא שילמד האדם מהם וישוב בתשובה גמורה ויטיב את דרכיו באמת, ומכיון שהקב"ה חושש שהאדם יכנע מפניו רק מחיצוניותו מחמת כובד היסורין אבל לא מצד שהכיר את האמת ומתחרט בלבבו, לפיכך פועל השי"ת ברוב חסדיו לחזק את לב הרשע שלא יכנע מפני היסורין, אלא אם כן יגיע למדרגה שילמד מהם לשוב באמת."

"אך לענין הגאולה, בהגיע זמן של 'בעתה', ודור שכולו חייב, פירוש, שאין עוד מוצא ותקוה לתשובה גמורה, אז יגאל השי"ת את עמו אפילו באופן כזה, היינו שיבטל את היצר הרע על ידי יסורין, וממילא יפסיקו מלחטוא, ואחר כך יגלה להם את כבודו על ידי משיח צדקו שילמדם את דרכי החיים והאמת."

אך זהו לענין הגאולה האחרונה בחינת 'דור שכולו חייב', אבל קודם ללכת הזאת הקב"ה מגביר בחסדו את כח היצר שלא יניח החוטא את חטאו אם לא לעשיית תשובה גמורה ואמיתית כנ"ל, זה ביאורם של דברי הרמב"ן והספורי שהבאנו לעיל, עכ"ל.

"...ומכיון שהקב"ה

חושש שהאדם יכנע

מפניו רק מחיצוניותו

מחמת כובד היסורין

אבל לא מצד שהכיר

את האמת ומתחרט

בלבו, לפיכך פועל

השי"ת ברוב חסדיו

לחזק את לב

הרשע שלא יכנע

מפני היסורין, אלא

אם כן יגיע למדרגה

שילמד מהם לשוב

באמת..."